

SZEMLE

TÓTH TIHAMÉR

Előttünk fekszik a kötet, a 3. sz. kiadvány „Isten szolgájának, Tóth Tihaméri püspöknek szenttéavatási peréhez”, amely az Isten szolgájához, mint az ifjúság lelkiatyjához intézett leveleket tartalmazza. Ezek a levelek természetsszerűleg Tihamér püspök életszentségének és erényének hírét vannak hivatva bizonyítani. Ezek a levelek — e kötetben kizárólag fiatalok, túlnyomórészt fiúk írásai — nyilván fontos források lesznek a pernek, amely majd az Egyház ítélőszéke előtt folyik és amelyben nagyon érzékeny mérlegre teszik majd a magyar katolikusság egyik nagy nevelőjének erényeit és gyöngeségeit. A mérlegelő: az Egyház végtelenül óvatos, körültekintő, emberi kívánságoktól, hajlamoktól, vonzalmaktól és ellen-szenvektől nem befolyásolt örök bölcsesége. A hívő nem foglalhat ott állást, ahol az ítéletet Rómának kell kimondania s így nem is teszünk kísérletet arra, hogy Tóth Tihamér szentségének ügyét megvizsgáljuk — a hívő csak imádkozhat, Isten szolgájával kapcsolatos élményeire hivatkozhat; egyéni véleménye nem tartozik a nyilvánosság elé. Törekedhet azonban arra, hogy képet tudjon adni az emberről, az emberi élet példaadásáról, annál is inkább, mert a szentség természetfeletti íve az emberi jellemvonások oszlopain nyugszik.

Fejldése az első világháborút megelőző, századforduló körüli évekre esett. Sokat méríthetett tehát a békeévek atmoszférájából — a békebeli magyar kisvárosából, ahonnan útnak indult, éppen úgy, mint a ferencjózsefi Pest és Bécs levegőjéből. Megérte a régi polgárvilág megdicsőülését és bomlását; ismerte annak jó oldalait, a megbízhatóságot, szolidaritást, céltudatos korrektséget, tisztességet és részben az első nagy kataklizmák hatása alatt meglátta gyengeségeit is, a rejtettet, meg nem oldott, elhazudott emberi problémákat, a zavarokat, a letagadott és rossz utakra tévedt szenvedélyeket. Láta a bomlást, a vezető réteg erkölcsi bomlását és meg akarta akadályozni. Felismerte azt is, hogy a bajok gyökere az ifjúság lelki magára hagyottságában rejlik — tudta, hogy egy atomizálódott, eudamonisztikus, a saját pillanatnyi kívánságaiban kielégülést kereső fiatalságból csak egy erkölcsileg dezolált társadalom bontakozhat ki. Hiit a jólnevelt, tisztességes, egyenes és céltudatos emberek alkotta közösség értékében — de tudta, hogy mindezek a jellemvonások mitsem érnek, ha nem egyebek vékonyka lepelnél, amely mögött egy elengedett, laza, gátlástalan magánélet folyik. Sejtette, megérezte azt is, hogy az Istentelen és erkölcstelen magánéleteknek ez a vékonyka jóneveltségi leple igen könnyen elszakadhat és szakadozik is állandóan itt, meg amott és ha a „magánéletek” ronggyá tépik, akkor az egész társadalomra és annak ideáljaira nézve valami rettenetes következik. Tudta tehát azt, amit az ő korában oly kevésre vettek számba s ma az idők félelmetes tanulsága ellenére mégkevésbé látnak meg — nem akarnak meglátni, mert akkor mindent másképen kellene csinálni —, hogy mindannak, ami a közéletben, a társadalomban, a „világban” történik, a magánélet a végső forrása.

Sokat tett, sokat írt, sok szerepet vállalt; mégis, szinte egész működése egyetlen törekvésre vezethető vissza: az ifjúság magánéletét akarta megtisztítani, megújítani — vagyis visszavezetni a katolikus eszményhez. Irodalmi műveit és szónoklatait talán elkoptatja majd az idő, de ezt az alapvető törekvését az idő máris teljesen igazolta és mind követelőbben igazolni fogja. Amennyire pedig egész emberi és irodalmi életművének az ifjúság magánéletének megújítása volt a magva, olyannyira ennek a nagy reformmunkának lényegét az ifjúság nemléte az erkölcsi törvények és a krisztusi misztérium mértékére való emelésében találta meg. Bármennyire iparkodott azon, hogy a magasabbért való feyelmetet más vonatkozásokban is életté alakítsa szellemi gyermekeiben, bár-

mennyi munkát és művet szentelt az ifjúság nagyon fontos modorbeli, intellektuális, értelmi, vallásos kiművelésére, a nemi válság tisztázása terén kifejtett munkássága maradt az elsődleges és hasonlíthatatlanul legnagyobb hatású. Éppen erről tanuskodik a most megjelent kötet is; az ismeretlen levélírók nagy többsége az idevágó kérdésekben fordul hozzá és, ha a felszínen más problémákat vetnek is fel, akkor is ezek gyakran nem egyebek, mint félszeg, ijedt, önemésztó elrejtései az igazi kérdésnek, amelyet a meggyötört lélek mélységéből intéznek a lelkiatyjához, akitől Isten helyett a jóra való elkorcsosult, tévelygő akaratot meg erősítő és vezető választ várják.

Nem volt tudományosan képzett pszichológus, sőt talán egészen a személyiség legmélyéig hatoló léleklátó sem. De erős hitű, tiszta szándékú és akaratú letéteményese volt az Egyház lélekismeretének, a szó csodálatos kettős értelmében. Lélekismeret az Egyház gyakorlatában annyit jelent: mindent egy követendő példaképre vonatkoztatni, tökéletes istenire és ugyanakkor természetünk legmélyéig emberire, Isten és ember fiára tehát, aki a bűn felé hajló tökéletlenségünket az irgalmas szeretet teljességével viszonzza. Az a lélekismeret, amely ehhez a példához mér és ezt a példát adja: szükségképen önmagát is adja — mindenkiben őt kell látnunk, aki a lelket feltárja előttünk és őt kell magunkban adnunk, ha az ő nevében gyógyítani akarunk. Lehet, hogy Tóth Tihamér, egy megtépett és mérgezett ifjúság lekivezetője — és melyikünk nem volt e válságkorszakban már tövénben megtépett és mérgezett — olykor merev, egyoldalú volt, a problémát túl egyszerűen látta s a lelkek csomóit olykor nem annyira megoldotta, mint inkább elvágta —, de mindig őt adta önmagában, tehát önmagát is teljesen adta — őt és önmagát, egyszerű, hajthatatlan következetességgel.

Korunk jellegzetes nevelői valóban más úton járnak. A nemi kérdésben alapjában nem erkölcsi, hanem eudamonisztikus és élvezeti problémát látnak. Nem egy tudós hirdette, hogy a nemi szféra voltaképpen erkölcsön kívüli terület, amely felett csak téveszméktől gátolt élvezeti principium uralkodik. Ez a szemlélet természetesen nem vonatkoztatja a személyiséget egy erkölcsi példaképhez — Istenihez és egyben emberhez —, hiszen minden ilyen vonatkoztatás nem lenne egyéb, mint egy abszolút erkölcsi mérték elismerése, ami ellen éppen tiltakoznak a relativisztikus, legfeljebb az ugyancsak viszonylagos közhaszonra hivatkozó élvezeti principium nevében. Ennek a korszerű eszmekörnek a szemszögéből Tóth Tihamér csakugyan „merev” volt s ismerjük el, hogy bizonyos heroikus egyoldalúsággal egyetlen igaz és helyes utat látott maga előtt azok számára, akiket egy kezdődő kríziskorszak és az egyéni válságévek útvesztőjében feléje akart kalauzolni. A korszerű nevelők azonban éppen ezt az egyetlen utat tagadták és minden ösvény jó volt nekik, ami az istenemberiség példája felé vezető utat vajahogy elkerüli. Amikor a „koreszme” éppen ezt az utat akarja elkerülni, vagy éppen betemetni, nem volt e nagyon helyénvaló mereven előrenézve — s olykor talán nem eléggé értékelve a személyit és az egyszerűt az emberben — ezen az egy úton előrehaladni és vezetni a hozzá menekülő tévelygőket? Ámde, még több forgott kockán ezen az úton, mint az egyéni életek, bármennyire értékes is a katolikus szemlélet számára önmagában minden egyes lélek. Tóth Tihamér, amint már említettük, felismerte, hogy az eltévedt, megromlott magánéletekből, pontosabban a nemileg megromlott és megtévedt életekből születik meg egy társadalom Isten-ellenessége, a sátán intézményesített uralma. Ha simult is a magyar társadalom egynémely nem örvendetes jelenségéhez, — hiszen ez az adottságok a születés, a környezet hatása volt, olyan tényezők, amelyek nem terhelhetik az ember erkölcsi személyiségének mérlegét —, de meglátta a nemzeti társadalom bajainak erkölcsi, mégpedig elsősorban szexuális gyökereit és orvosolni akarta, nemcsak az annyira értékes egyes emberért, hanem a nemzetért is. Nagyon jellemző, hogy első, 1910-ben megjelent komoly dolgozatának ez volt a címe: „Keresztény erkölcsstan és gazdasági haladás”. Az ember és a jövő ember, a gyermek, mindig elsősorban, mint erkölcsi lény érdekelt — mint olyan

erkölcsi lény, akinek meg kell állnia helyét a világban. Arra törekedett, hogy a „világ” az erkölcsi személyiség eszményéhez alkalmazkodjon, nem pedig az erkölcsi személyiség a „világ” eszményeihez.

Hatásának a titka? Tisztában kell lennünk azzal, hogy a nagy nevelők nem elméleteikkel, gondolataikkal, tanításukkal, kifejező készségükkel hatnak, hanem személyiségükkel. Akkor is személyiségükkel hatnak, ha híveik csak írásban, vagy a rádión keresztül kerülnek velük kapcsolatba. Százak és ezrek azért tárták föl előtte magánéletük szinte még önmaguk előtt is rejtegetett zugait, mert megéreztek, hogy nem ítélkezik felettük, hanem segítőtársul magát adja oda nekik, hogy együttesen küzdjenek meg azzal, amivel szemben a magárahagyott ember tehetetlennek érezte magát. A hegyi beszéd példája szerint két mérföldet menjünk azzal, aki felszólít bennünket arra, hogy egy mérföldnyire kísérjük el. Tóth Tihamér valóban két mérföldet tett meg mindazokkal, akik felszólították, hogy egy mérföldnyi szakaszon velük tartson. A nagy lelkeknek szinte korlátlan időkézsletük van, mindenre telik belőle. Tóth Tihamér is érthetetlenül sok embert tudott elkísérni, magános, sötét és kanyargó külön utakon — és mindig két mérföldnyire. E sorok írójának is kísérőjeül szegődött, élete egy nehéz, ólmos kód lepte útszakaszán. Kísérőjeül szegődött, így írtuk, mert finom odaadásával mindig azt a látszatot tudta kelteni, hogy ő szegődött hívei mellé, nem pedig hívei keresték meg őt — és egy bizonyos értelemben valóban ő szegődött mindenkihez, akit a szavak közegén keresztül el tudott érni. Nemet és igent mondott megalkuvás és simulékonyság nélkül — e sorok írója lázadozott, amíg rá nem eszmélt arra, hogy harmadik út nincs is, csak az igen és nem; azt érezte akkor, hogy ez az eleven lelkiismeret a maga kategórikus állításával és tagadásával sok mindent nem értelt meg akkor, ám később rájött arra, hogy a lélek útjának azon a pontján ez volt a fontos: az igen és a nem.

Nem volt szentferenci természet, és Lisieuxi szent Teréz kis útja sem volt az övé. Miért is lett volna? Istenhez egy út vezet. Keskeny és kijelölt — de ez az út értejön minden olyan lélekért, aki ráhagyatkozott, értejön magánélete és személyisége legszűkebb birodalmára, és ennél fogva mindenki, aki feléje tart, ezen az egy úton más és más utat tesz meg: a maga útját. Minél hősiesebb fokon gyakorolja egy lélek az erényt, annál személyesebb, egyénibb lesz a cél felé vezető útja. Minél teljesebb erkölcsi személyiség egyvalaki, annál inkább különbözik a többi többé-kevésbé teljes erkölcsi személyiségtől. A szentek hasonlíthatatlanul jobban különböznek egymástól — sokkal teljesebben adják és élék önmagukat —, mint az átlagemberek. Tóth Tihamér önmaga volt, sajátosan hősiessé fokozottan gyakorolt erényekkel és sajátos fogyatékokkal. Talán nem tudta annyira feladni magát, mint a legnagyobbak és azért nem is nyert el annyit, mint a legnagyobbak. De az Egyháznak, mint megállapítottuk, nincs egy szent típusa, bizonyos számú szent típusa sincs, annyi szent típusa van, ahány szent tartozik a szentek egyességéhez, az üdvözültek seregéhez — ahány szent, annyi megközelítése a tökéletesnek és annyi válfaja a tökéletlenségnek, hiszen egyikünk nem lehet tökéletes és hibánélküli ezen a Földön. A misztikum iránt kevésérzéke volt, az utolsó lépcsőket így talán nem tehette meg, de erről való lemondásában volt valami mélységesen becsületes: csak eddig életem, nem szabad tovább mennem.

Életének utolsó és legnagyobb fordulata a veszprémi püspöki szék betöltése volt. A pap és a férfi, aki az ország egyik legnépszerűbb, legismertebb és legtöbb lélekkel egybekapcsolódott embere volt, a püspöki szék magasságában teljesen magára maradt. Mintha az isteni nevelő — mindannyian mindig neveltek és nevelők vagyunk Krisztus közösségében — a nagy lélek fogyatékoságotól való megtisztításának ezt a módját választotta volna: külső fény és beszlő magánosság kontrasztját. Ő, aki a világi és papi fiatalokban mindig az eljövendő idők és a majd megvalósuló közösségek szükségletét tartotta szem előtt, a püspöki székben a jövő egyházáért fejtett ki megújító tevékenységet. Külö-

nősképen az egyházi vagyon problémája foglalkoztatta — és nagyon kevés megértéssel találkozott. Nyilvánvaló, hogy itt, a püspöki székben is sok mindent előre látott, amit akkor még talán el lehetett volna háritani. Amde magánossága bizonyára gondviselészerű volt, az elhagyatottságnak az az állomása, amikor a virrasztó egészen elmarad a földtől, amelynek pora és sara eddig lépéseit kötötte.

Most is két mérföldet ment hívei elé — és személyes hívei alatt, minden lelki alattvalóját értette. Mindegyik elé ment, mindegyik kísérőjéül szegődött. Mindennap kora reggel, az egyórás magános elmélkedés után lesétált a püspöki vár exkluzív magasságából és az Angol-kisasszonyok kis templomokban misézett és gyóntatott, hogy a kicsiny lelkek, az ő tévelygő, kereső lelkei gátlástalanul hozzá fordulhassanak.

A per dönti majd el szentsége kérdését; emberi nagysága és lelkipásztori hatása elvitathatatlan.

Juhász Vilmos

GÁRDONYI KÖRÜL

Az iskolai irodalomtörténet nemrégiben még mint a modern magyar elbeszélő próza „nagy” triászának tagját, tartotta számon Mikszáth Kálmán és Herczeg Ferenc mellett Gárdonyi Gézá. Hármuk közül Mikszáth ugyan soha nem volt igazán népszerű, s úgylátszik, nem az ma sem; ám annál mélyebb gyökeret eresztett a közönségben a másik kettő: Herczeg és Gárdonyi; az előbbit egyenesen mint a „legnagyobb élő magyar regényírót” emlegették főként azokban a körökben, amelyeknek művei szóltak, s amelyeket műveiben ábrázolt: az úgynevezett „középosztályban”. S Herczeg hírnevének nem is a kritika ártott, hiszen nálunk a kritika, sajnos, nagyon is kevésbé formálta az irodalmi közvéleményt s Herczeg híveiről époly hatástalanul pattant le Gyulai Pál bírálata annakidején, mint egyes „haladó” esztétikusoké később; nem ártottak neki a mellette fölemelkedő olyan nagy művek sem, amilyenek Móricz Zsigmondéi, Török Gyuláéi, Kaffka Margitéi, hiszen ezeket azok, akik Herczegre esküdtek, egyszerűen nem is olvasták, s többnyire eleve, olvasás nélkül elvetették, — (mint ahogyan elvetették szintén többnyire olvasatlanul, mendemondák, karikatúrák alapján, s meglehetősen gyanús erkölcsi fölháborúval Adyt s Babitsot és Kosztolányit is); Herczeg dicsőségét elsősorban a harmincas évek végének, negyvenes évek elejének szociológiai s politikai színezetű mozgalmi tépázták meg, melyek „népi” álláspontjukról mint a káros „urbanitás” akadémikus példáját kárhoztatták egyéniségét is, művét is. A korábbi kétségtelen túlértékelést most túlságos alábecsülés váltotta föl, mely megtagadta Herczegtől még azokat az irodalmi értékeket is, amelyekkel pedig tagadhatatlanul rendelkezett, bizonyos igazságtalansággal egyedül őt, az író-téve felelőssé olyan mozzanatokért is, amelyek az általa ábrázolt s írói talaját alkotó társadalom organizmusának betegségei voltak.

Gárdonyi esetében ilyen radikális átértékelés nem történt; s még ahol rámutattak is népi oldalról művei — vagy egyik-másik műve — felemás voltára, esztétikai fogyatékoságait már-már fölmentették egyrészt azzal, hogy „a magyar társadalmi szervezet és közszellem bélyegét viselik magukon”, másrészt pedig egyénisége erkölcsi súlyával s a benső vívódásai iránti tisztelettel, „rendkívüli lelke hitelével”. „Hibái alkatából erednek — írta róla jellemzően Féja Géza —, nem pedig erkölcsi gyöngeségeiből. Őszinte tusakodó volt, nem kímélte magát, az igazságai jobban érdekelték az életénél s ez a folytonos vívódás, a végső megoldásnak ez a szüntelen keresése művei fölé nő és visszahívó sugárzik műveire is”.

Túlságosan messze vezetne föltennünk a kérdést, vajjon mennyiben mentik, s mentik-e egyáltalán egy mű esztétikai fogyatékoságait a mű írójának erkölcsi erényei és filozófiai becsvágyai, (véleményünk szerint nem mentik); — annyi azonban kétségtelen, hogy Gárdonyi egyéniségének egyes rokonszenves vonásai némi mérséklő hatással voltak értékelőire művének megítélésében is. S még jobban hatott „az egri remete” alakjának romantikája magára a közönségre. Az alapjában véve pesszimista Gárdonyi nevéhez a köztudatban bizonyos idealisztikus-optimista képzetek tapadtak. Gyöngéd leányalakjaiban, hamvas szerelmeiben, eszményekért, elsősorban hazafias eszményekért való lelkesülésében a polgári, de lényegében, szelleme szerint kispolgári társadalom a maga elképzelt szebb s idillibb világának megtestesülését, illetve vallomását vélte fölfedezni. Hozzájárult mindehhez Gárdonyi „népiessége”, melyben a kor kompromisszumos szemlélete inkább látta az igazi magyarság megnyilatkozását, mint akár Móricz Zsigmondban, akár Török Gyulában.

Gárdonyiról nagyjában ez a kép rögződött meg a köztudatban, s ezt vette át nagyjában az iskolai irodalomtanítás is. Természetes tehát, hogy e közvélemény gyanakvással, idegenkedéssel, sőt esetleg fölháborodással fogadja az olyan értékelést, mely e hagyományos és nem minden romantika nélküli képen módosítani kíván. A tiltakozás voltaképpen itt is abból a mélységes félreértésből fakad, amely az irodalom erkölcspedagógia alkalmasságát összetéveszti a művészi, esztétikai értékkel, s melynek háttérében az erkölcsös, szemérmes magyar típusának fikciója áll.

Ismét nem óhajtunk annak a problémának a fejtegetésébe bocsátkozni — (noha megvitatására alapos szükség volna) —, vajjon ezt a szemérmes magyar-képet mennyiben fedi a konkrét valóság, mégpedig mind a múlt, mind a jelen valósága; hiszen az ilyen magyar-portrékról alaposabb vizsgálat után rendesen kiderül, hogy nagy többségükben csupán a múlt század öncsaló illuzionizmusának termékei. Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy esztétikum és etikum két külön terület, s a kettőnek egymáshoz való kapcsolata nem annyira önnön mivoltukból folyik, mint inkább közvetett: annyiban, amennyiben mindkettő beléágyazódik az emberbe, s az ember egységében ennek az egységnek a sérelme nélkül nem választható szét mereven az erkölcsi és esztétikai lény. Magunk is sokban igazat adunk Julien Bendának, aki egyik újabb művében, az emberben élő erkölcsi és költői érzék viszonyát fejtegetve azt állítja: minden olyatén fölfogás, mely a költői és esztétikai érzékben látja a legfőbb és egyetlen jót a mellőzött vagy éppen megvetett erkölcsi érzék rovására, nyilvánvalóan dekadencia-tünet¹ — (s hozzátehetjük: hanyatlástünet elsősorban azért, mert kultusza tárgyává egyetlen emberi funkciót emel a teljes ember helyett). Az irodalomnak, művészetnek azonban nem lehet föladata az erkölcsi eszmények pedagógiai jellegű kultusza, vagy éppen propagandája, mert minden kívülről érvényesített tendencia lényegében, alapelvben sérti meg, autonómiájától fosztja meg az esztétikumot. Valami nem azért szép, mert erkölcsös; viszont az, ami szép, ha egyben erkölcsös is, lehet nevelő hatású — ennek azonban semmi lényeges köze nincs az illető műalkotás esztétikai értékéhez.

A regényben, mely többnyire társadalmat, társas viszonyokat ábrázoló műfaj, az erkölcs kérdése talán még bonyolultabb. E társas viszonyok, mint tudjuk, nem mindig éppen erkölcsösek; viszont a regényírónak az a föladata, hogy társadalmat ábrázoló művében a teljes élet illúzióját keltse; ha tehát csak azt ábrázolja, ami erkölcsös, vagy még inkább: ha jó és rossz, erkölcs és bűn társadalomban forrongó drámáját egyoldalúan „szemérmessé”, csak-erkölcsössé idealizálja: nyilván képtelen a teljesség illúzióját megadni, nyilván képtelen teljes hitelű művészi valóságot életre kelteni. S ez történik meg a legtöbbször Gárdonyi esetében is. A jó egyoldalú kiemelése, idealizálása —, közismert nő-

¹ Julien Benda : Du poétique selon l'humanité, non selon les poètes, Genève, 1946, 174. l.

alakjaiban például —, s a rossz egyoldalú eltúlzása — egy-egy rémdramába illő figurájában —, voltaképpen nem egyéb, mint a problémák megkerülése: megkerülése mind a művészi, mind az erkölcsi problémáknak; s hogy mennyire az, semmi sem bizonyítja jobban, mint legtöbb regényének részletes elemzése.

Az azután ismét egy további kérdés, hogy ez a megkerülés, kitérés, ez a kétségtelen kompromisszum mily nagy mértékben tükrözi magának a társadalomnak a kompromisszumait. (Nem is beszélve arról, milyen végzetes hatással jár mind a jellemek ábrázolásában, mind a cselekmény bonyolításában.) Az a társadalom ugyanis, amelyből Gárdonyi származik, s amelynek ír, maga is tele van megoldatlanságokkal és az erkölcs, hazafiság, vallás és más eszmék szólamaival leplezett benső ellentmondásokkal. Az erkölcsnek, a szeméremnek, a „fehér” lepedalomnak ez a széleskörű kultusza, divatja és dicsősége voltaképpen részint riadt, részint farizeus elfordulás a valóságtól; az a személet, mely nem mer szembenézni a valósággal, nem meri vállalni a valóságot, egyszerűen biedermeier idillt fest a valóság helyébe s a valóság problémáinak bátor és következetes végiggondolása és megoldása helyett e festett egek naiv képeiben gyönyörködik. Benső erkölcsi erőinek megfogyatkozásával, élete formalizmusi közepett elutasítja a valóságos (és nem elromantizált) szenvedélyt, a valódi küzdelmet, az erkölcs valódi bátorságát. Elég csak futólag egybevetnünk Eötvös József vagy Kemény Zsigmond műveit a századvégiekkel vagy akár Gárdonyiéival, hogy lemérhessük az erkölcsi erőnek, lendületnek és igénynek azt a megdöbbentő hanyatlását, amely az őket elválasztó félszázadban végbement lelkekben és társadalomban. A Kemény Zsigmond erkölcsének mértékével mérve a Gárdonyié általában inkább erkölcs hiánynak nevezhető, természetesen a szónak nem vulgáris, hanem mélyebb, mondhatnók vitális értelmében. S ha esetleg e kifejezés túl merésznek, vagy túl erősnek tűnik egyesek szemében: ám analizálják végig gondosan például az „A hatalmas harmadik” cselekményét, jellemeit s megoldását, megoldásának bágyadt és hazug romantikáját, s aztán állapítsák meg, vajjon mi ez a kompromisszum, ez a lagymatag félmegoldás a társadalomba átültetve, ha nem az igazi erkölcs hiánya s a bátor erkölcsnek meghatározó szentimentalizmussal való pótlása? Az ilyen regények szelleme óhatatlanul annak a „vallásosan” és eszményien nevelt fiatal leánynak a képét idézi föl bennünk, akinek intézetéből kikerülve, már az első lépése a bukás, vagy aki vallásos nevelésével igen jól össze tudja egyeztetni házassága, vagy éppen házasságai rendezetlenségét. A Gárdonyi „morálja” nagyjában ilyesfajta fölvizezett „polgári” morál. S hogy a katolikumhoz mennyire nincs lényeges köze, hogy mennyire nem katolikus — (s hogy spirituális nosztalgiai sem azok, lényegükben, mert a katolikum vagy vállalja a dogmát, vagy nem katolikum, Gárdonyi pedig nyíltan és határozottan nemvállalta) —, azt ezek után bizonyára nem szükséges bővebben fejtegetnünk.

Utalnunk azonban kellett erre, mert Gárdonyinak a köztudatban tagadhatatlanul van bizonyos „katolikus” színezete s a katolikus közönségben éppen ezért is van némi vonzalom Gárdonyi iránt: a félig-meddig katolikusnak vélt Gárdonyi iránt. Nos: érthető, hogy egy bizonyos századeleji kispolgári katolikus réteg ilyen katolikus színezetet gyanított Gárdonyiban; hiszen a katolikum mint következetesen végigvitt rendszer, mint élő és alkotó hit, mint a fölületnél sokkal mélyebb életforma benne sem volt meg —, s hogy mennyire nem volt meg, azt sajnálatosan igazolták a későbbi történeti események, amikor éppen ez a réteg törődött bele különösebb ellentállás nélkül abba, hogy a kereszténység jelszavait a kereszténységgel homlokegyenest ellenkező mozgalmak sajátítsák ki és gyalázzák meg. Gárdonyiban ez a réteg található „szeméremességet”, található sóvárgást, található „lelkiséget”, de mindez nem kereszténység és még kevésbé katolikum; s ha e réteg a valódi katolikumot

* V. ö. «A regény és az élet» c. könyvem századvégi regényről szóló fejezetei.

kereste: megtalálhatta és vállalhatta volna Prohászkaiban, az ő tanításában, abban a szociális programjában, amelyet éppen maga e réteg sikkasztott el. Ami pedig közvetlenül Gárdonyit illeti: nincs semmi okunk meghatódni remete-sége romantikáján, és magagyártotta vallása spirituális nosztalgiáin — e szomorúan torz és zavaros laikus „vallásosság”; — hiszen mi sem lett volna egyszerűbb számára, mint vallásos és misztikus hajlandóságainak valódi és hitteles útát találni, Flammariion és Schopenhauer helyett a vallásosság és misztika igazi, termékeny forrásaiból. Csakhogy az ő kereszténysége végzetesen felemás és misztikus hajlamai pusztá ábrándozások; nem volt sem keresztény, sem buddhista, mert a buddhizmusnak is csak a fölszínét, dilettáns romantikáját tette magáévá, nem pedig heroizmusát a szemlélődésben és belemélyülését a léteentüli létezésbe. Kereszténysége pedig vajmi fogyatékos, hiszen ezúttal is igazat kell adnunk Julien Benda megjegyzésének (aki pedig igazán nem „katolikus” bölcsele): „Nem nevezhetem keresztényeknek azokat, akik meghatódnak a kereszténység mítoszain, de nem fogadják el a morálját”.

Hogy Gárdonyi műveinek vannak költői értékei — főként részletértékei —, az kétségtelen.³ Igaz ugyan, hogy joggal vehetnők fel a kérdést: vajjon mi a regény s egyáltalán az elbeszélő próza célja, az-e, hogy költői részletekkel gyönyörködtessen, vagy pedig az, hogy — mint mondtuk —, a teljes valóság illúzióját keltse? Mert Balzac bizonyára époly kevéssé „költői” — (s ahol költői, ott a legkevésbé meggyőző) —, mint Stendhal; s egy regény „szép” jelenetének értéke nem önmagában van, hanem a regény egészéhez való viszonyában; — nagyon jól tudjuk, hogy vannak önmagukban s az egységből kitépve lapos és látszólag semmitmondó részek, jelenetek, amelyek azután a regény folyamán megnőnek, jelentőséget kapnak s felejtethetlenné válnak.

Ilyen „költői” értéként tartja számon a köztudat többek között Gárdonyi stílusát is, melyben sokan a népies magyarosság iskolapéldáját látják. Nos: igen helyesen mutatott rá Thurzó Gábor⁴ arra, hogy a népköltészet szövegeinek ismeretében — s tegyük hozzá: mindazoknak a szemében, akik valóban beszéltek a „néppel” —, ennek az állításnak a hitele erősen meginog. Gárdonyi népies magyarossága nem egyéb többé-kevésbé romantikus írói fikciónál, s a „nép”, a paraszt bizonyos romantikus, exotizáló szemléletére vall. Természetesen ennek is megvannak a maga társadalmi gyökerei. A kor „uralkodó” rétegének a paraszthoz — kevés kivétellel — éppen csak a „hivatalon” át volt köze — (jellemző jelenet-típus a „hatóság” előtt esetlenkedő paraszt bárgyúan hamis „humorisztikus” figurája) —, s az írók, még a néphez közelálló írók egy része, sokszor például Tömörkény is —, ezen a hivatalnok-úri szemüvegen át nézi a parasztot, félig-meddig lekezelve azt; így adnak aztán a paraszt szájába ostobán döcögő tömönatos, vagy vakkantásszerű dialógusokat, így festik hibbantán lassú észjárásúnak, „csavaroseszűnek”, pöszmötölő hülyének a „pórt”, némi szelíd elnézéssel, s azzal a ki nem mondott hátsógondolattal, hogy a paraszt mégsem teljesértékű ember, mégsem egészen ember.

Ezt az eleve téves „magyaros”-népi stílusformát tette a maga stílusának alapjává Gárdonyi, megteremtve ezzel, akaratlanul is, a magyar „világosság-nak” azt a tökéletesen hamis hiedelmét, miszerint a magyar stílus világossága azonos a tömönatos tömörséggel, numerozitása a döcögősséggel, észjárása a botorkálással. Ez az egész elképzelés — (s Gárdonyi aztán következményeiért igazán nem tehető felelőssé) —, olyan képtelen legendát teremtett a magyaros stílusról, amelyet nem lehet igazolni sem a nép elbeszélésmódjából, sem a régi magyarosság szövegeiből. Hogy ez a stílus nem népies, az kétségtelen; de nem is par excellence magyaros, (legfeljebb csak a századforduló elképzelése szerint az), hiszen a valóban nagy magyar stiliszták, s elsősorban éppen a

³ Behatóan elemzi őket Sik Sándor: Gárdonyi, Ady, Prohászka c. művében.

⁴ A menekülő Gárdonyi. Vigilia 1947 november.

legnépiesebbek, éppen az ellenkezőjét bizonyítják: azt, hogy észjárásunk és stílusunk igenis a bővebb áradás, a nagyobb ívű mondat szerkezetek, a szélesebb s oldottabb dikció felé hajlik, s nagyon is el tudja viselni akár az intellektus, akár a bonyolultabb hangulati árnyalás súlyát. Bizonyára azért fogadta be oly hajlékonyan a magyar stílus azt a hatást, amely története folyamán alighanem a legdöntőbb volt: a skolasztikáét — mint Pázmány s a hitvitázó irodalom példája mutatja.

Senki nem tagadhatja, hogy Gárdonyi stílusának vannak komoly erényei, hogy egyes plein-air képei kitűnőek, hogy sokszor van drámai ereje, (bár sokszor a tömörség drámaiságát a kopárságig hajszolja); csak éppen nem ez az „igazi” magyarosság. Alapjában véve pseudo-népies műnyelv ez, mutatis mutandis épúgy műstílus, mint akár Babitsé. Csakhogy míg emez az intellektualitással túlterheli, addig Gárdonyi intellektualitásától inkább megfosztja a stílust.

Talán éppen ez a „könnyűség” — az, hogy a megértésben alig-alig ró terhet az elmére —, talán éppen ez teszi többek között oly közkedvelt ifjúsági olvasmánnyá az „Egri csillagok”-at, vagy „A láthatatlan ember”-t. Egyik sem mély megidézése a történelemnek, s mindkettő meglehetősen naívnak hat akár Móricz „Erdély”-e, akár — hogy igazán távoli nevet idézzünk —, Walter Scott mellett; de szórakoztatnak s valóban van pedagógiai értékük is. A történelem nagy erőihez, a történelmi feszültségek érzékeltetéséig természetesen itt sem jut el Gárdonyi; egyetlen mozgalmas és nem egyszer színpadias freskóvá látja egybe a multat; ám ebben is korának gyermeke, s kora fölszínességét viseli magán. S nem véletlen, hogy ott a legjobb, ahol a téma nem adott módot neki semmiféle lelkes vagy tudálékos teatralitásra, hanem ellenkezően, áhitatra kötelezte és tendenciamentes ábrázolásra szorította. Egyetlen műve, amelyek alighanem az ifjúsági irodalom körén kívül is maradandó érték, az „Isten rabjai”.

Egyébként azonban nem „a magyar realista”, mint sokan vélik, hanem inkább annak a naturalizmusnak sajátos magyar képviselője, amely az irodalmat valaminő kívülről vett, s nem az ábrázolt anyag organizmusából önként fakadó, tehát benső elv illusztrálásaként fogta föl. Mert a naturalizmus nem erkölcsi, hanem esztétikai fogalom.

Rónay György

WEÖRES SÁNDOR AZ ISKOLÁBAN

— Egy paradoxon kórképe —

A „progresszívek”, akik az „ösztonélet felszabadulását” prédikálják, voltaképp és tudtukon kívül egy példátlan arányú Reakció harcosai: az Emberi Haladás egész eddigi iránya ellen.

Babits M.: Az írástudók árulása.

Nem új fölfedezés, hogy a pubertás éveibe lépő gyerekek jórésze könnyen rákap a veírsírára, vagy éppen naplóiban igyekezik növekvő erejű élményeit lerögzíteni, kibeszélni, szavakká váltani mindazt a titkot, ami néma kísérettel követi, korlátozza, őrizi valódi magányát. Tanárok, pszichológusok, szülők bő tapasztalatokkal és sok ízben beszámoltak már e gyermekírásokról, amelyeket még hasonlóképen sem nevezhetünk irodalomnak, költészetnek, hamarosan kifejtendő okokból. Ez okok kifejtését egy általánosiskolai magyar tanár beszámolójához (Válasz — 1947, 11. sz. 414. o.), V—VI. osztályos (tehát 10—12 éves) tanítványainak „irodalmi” működéséről közölt adataihoz, s a gyerekek önállóan kiadott folyóiratához, verseihez fűzzük. Hogy ezt egyáltalán tesszük,

s megtenni szükségesnek érezzük, arra nem pusztán irodalmi szempontok indítanak, mert a kérdés, ahogyan első pillantásra látnivaló, nemcsak irodalmi érdekű, szempontjaink azonban nem is merőben pedagógiaiak, mert a kérdés, ahogyan mi látjuk, egész szellemi életünk mai zavarát érintő feleletet követel tőlünk. A kérdés, melyet Rákosi Zoltán, a tanár, e „gyerekköltészet” sugalmazója egy nyilvános vita alkalmával vetett föl, már magában is eléggé tükrözi a szellemi zavart, ezt az úttalan utak felé kapkodó tájékozódást, mely ma már kihatolva az irodalomnak a háború előtt még szükségszerűen zárkózott köreiből, mindenütt elterjeszti az idegesség ragályát. Művészet-e, amit a gyerekek csinálnak, s ha igen, akkor tulajdonképpen mi a művészet? — erre vár feleletet R. Z. és lelkes, feltűnően nagyszámú tábora. Ebben a hozzászólásban azonban hiába keresik a művészet fogalmának új tisztázását, az „értékelés revízióját”, mert legfeljebb azt a fogalmat fogjuk revidálni, amit ők, s az őket sarkaló irodalmi irányzatok oly oktanul-makacsul hirdetnek. A kérdés, ahogyan mi látjuk, a kérdezőkre s a gyermekekkel való irodalmi kísérletezés mai népszerűségének okaira, a homályban fejtett irodalmi válság végső, megdöbentő következményeire derít fényt.

Ismételjük: nem új dolog, hogy gyerekek írogatnak. Ez a tény nem is indítaná még R. Z.-t bőbeszédű, hangos propagandára, s minket sem arra, hogy beszámolójának szellemét veszélyesnek s polémiára érdemesnek minősítsük. Ő azonban arról számol be, hogy a gyerekek érdeklődését fölhasználva, maga az, aki ráveszi őket az írásra, tehát ösztönző irodalmi példák segítségével, irodalmi alkotásra nevel. De még ez sem új dolog. Tolsztoj is elmondja önéletrajzi följegyzéseiben az övéhez látszatra hasonló kísérletének történetét. A jásznaja-poljanai iskolában parasztyerekekkel íratott elbeszélést egy közmondásra. A próbatétel váratlan ötlethől fakadt, a gyerekek először meghátráltak előle, később azonban nagy izgalommal vettek részt a közös költői alkotásban. Tolsztoj elbámult legnagyobb részét egybehangzó és találó ítéleteiknek akár az elbeszélés szerkezetére, akár a személyek körülményeire és jellemrajzára vonatkoztak. Különösen két gyerek szolgált meglepetésekkel, a művészi ábrázolás helyességével, s a művészi igazságra vonatkozó követeléseikkel. Az egyik gyerekben, aki később ismert író lett, rendkívül ki volt fejlődve, ami minden művészetben a legfontosabb, a helyes mérték érzéke. Zsarnoki bosszankodással utasította el a többiek fölösleges észrevételeit. „Sokáig izgatott volt — írja róla Tolsztoj — és nem tudott elaludni; s én képtelen vagyok visszaadni azt az izgalmat, örömet, szorongást és csaknem büntudatot, amit azon az estén éreztem. Éreztem, hogy ezen a napon a kéj és a fájdalom egész világa tárult föl előtte — a művészet világa; úgy tetszett, mintha lestem volna valamit, amit soha sincs joga egy embernek látni: a költészet titokzatos virágának születését. Borzadást és örömet éreztem... borzadást — mert ez a művészet új igényeket ébresztett, kívánságok egész világát, amely, mint az első pillanatban tetszett, nem felelt meg annak a miliőnek, amelyben a tanulók éltek. Tévedés nem volt lehetséges. Ez nem véletlen volt, hanem tudatos alkotás. Az az érzésem volt, mintha egy homályos üvegfalon keresztül, galádul megfigyeltem volna a méhek munkáját a kasban, amelynek rejtve kell lennie a halandó szeme elől; úgy rémlett, mintha tévútra vezettem volna a parasztyerek tiszta, primitív lelkét”. Örömmel vegyes büntudatot érzett Tolsztoj, s erős morális érzéke megakadályozta, hogy az egyszeri próbát nevelési módszerre építse ki. R. Z., aki már közel egy esztendő módszerének eredményeit mutatja most be, hangot sem ad a morális aggodalomnak, amit nyilván nem is érez. Óriási a különbség, ami ezzel megmutatkozik, s okot ad arra, hogy magatartásában ne csupán a két pedagógiai felfogás különbségét keressük, hanem legtágabb vonatkozásait a korról, mely egyáltalán lehetővé teszi, kívánja és eltűri a morálnélküli pedagógiát. Ehhez azonban helyet kell szorítanunk itt egy rövid kortörténeti vázlatnak.

E század szellemi élete nálunk is az aktív forradalom programjaival in-

dult a művészet és társadalom képének átalakítására, de az átalakulás helyett annak jobbára csak korcs tüneteit teremtette meg. Következésképpen nem is lehetett ébresztő hatással a közönségre, vagy a hivatalos közvéleményre — minden forradalmiság megrekedt az egymásnak dolgozó írók szűk körében. A társadalomnak nem volt kapcsolata a szellemi élet igazi kialakítóival, akik — már csak azért is — megrögzöttek egy bizonyos passzív, tehetetlen forradalmiság paradox állapotában. Amit ők nem tudtak véghezvinni a társadalomban, s amit a társadalom nem tudott véghezvinni nélkülük, azt meghozta a háború, a kívülről jött fölszabadulás. A paradox állapot ezáltal áthagyományozódott a háború utánra is, s ha lehet, még paradoxabb helyzetbe juttatott mindnyájunkat: a kipihent forradalmi erők kárpótolni akarják magukat s könnyűszerelemmel betörnek a háborús élményektől megpuhított, erkölcsseiben meglazult társadalomba és sokszor hivatalos támogatással elérik annak egyébként legvédettebb, ma pedig legvédtelenebb területét, az iskolát. A forradalmi tünetek másodvirágzásával, az elkésett álforradalommal kárpótolják most magukat azok az uralomrajutott törekvések, amelyek a maguk idejében és a maguk erejéből nem tudtak érvényesülni és — „eső után köpönyeg” — romboló erejüket élik ki akkor, amikor meg kellene indulnia az építésnek. Sokan, akik haladóknak nevezik magukat, egy korábbi állapotban, a forradalmárság hőskorában igyekeznek megrögzíteni a társadalmi és szellemi életet: „forradalmi dogmatikák” korát éljük e mélyen belénk ivódott paradoxon bővületében, hivatalos fórumok, közkézen forgó folyóiratok, szellemi emberek és tömegek szomjaznak egy idejét mult s a valóságban át nem élt állapot illúziójának romantikáját. A forradalom, amiről beszélünk, irodalmi perspektívában az ösztönök felszabadításának, az értelmi és erkölcsi kötelek lerázásának tanát jelenti, szabadulni akarást az „értelmes”, „természetes”, és „normális” világból.

Az olvasó, akit a most vázolt kor irodalma bizonyára rászoktatott a felületes és indokolatlan vélemények tudomásulvételére, valószínűleg szeretné már tudni, hogyan jutunk el így R. Z. nevelési kísérletéhez, amelyről jóformán még semmi adatot nem közöltünk vele. Előbb azonban Weöres Sándor „Hangcsoportok” című írásművéhez kell eljutnunk, mivel annak a művészetszemléletnek, melyre R. Z. rá akarja venni tanítványait, s általában egész vállalkozásának alapot és indíttatást, vallomása szerint, ez adott. E vállalkozásban maga a művészet lép föl nevelőnek, amit így általánosságban csak helyeselhethetünk, ha e szónak nem volna ma egy csomó egymásnak ellentmondó értelmezése. A főnti történeti vázlat tanúsága szerint a mesterséges szellemi anarchia korát éljük, amelyben az érdeklődés perifériájára szorulnak az olyan humanista csoportok, világos fejek, mint az Illyés Gyuláé. Előnyben vannak a zavarosak, trónon ül a romantika, egyszerre két ellenkirállyal: a materializmussal, s a minket érdeklő másikkal, az ösztönök felszabadító pszichológizmussal. Ma már nem csodabogár, aki a Főiskolán Picassonak a valóság repeszdarabjaiból összehordott képein tanítaná anatómiára a fiatal festőket. Oregedő, vagy egészen fiatal művészek tudják vagy érzik csak, hogy e romantikát, mely régen idejét múlt, mesterséges lélegzetvétellel tartja életben a későn feléje irányult érdeklődés. A művészet fogalmának legalább három értelmezése használatos ma: a materialista, a pszichológizáló — a két népszerű —, s legkevésbé a harmadik — az örök —, az esztétikai. Weöres Sándor költészete a pszichológizáló értelmezésen alapszik, vagyis az esztétikának a modern mélylélektan szőröstül-bőröstül átvett tételeivel való felcserélésén. Az ösztönök vizsgálata, szerepe — többek között a művészetben is —, tárgya a mélylélektan — Weöres költészete azonban célul tűzi maga elé az ösztönök kizárólagos szerepeltetését a művészetben, s egyetlen értékkritériuma megint csak az ösztönöség. Az esztétikai felfogás, melyet a művészet több évezredes fejlődése edzett és igazolt, nem mond ellent a mélylélektan megállapításainak, sőt — hasonlóan az euklideszi geometria jelentőségéhez az összes lehetséges geometriák között

— egy bizonyos ponton, a közlés lélektanában találkozik és egybeesik vele, határesetévé válik. Az alkotás valóban ösztönös tevékenység, de —amíg művészet —, a közlés igénye vezeti. Az esztétika a közlés tényével s feltételeivel kezdődik és végződik, ami belőle mindig igaz marad, az egy-két világos, mondattal megfogalmazható, de e rövid távon mégis megjárja az utat ösztöntől társadalomig, lélektantól morálig. Ezt az utat a művésznek is meg kell járnia; vagyis nem elég, ha az ösztönös elmélyedés, a „participation mystique” fokán találkozik a kollektívummal, mindnyájunknak az ő számára nyitva álló közös öséményével, hanem újra föl kell onnan emelkednie az aktuális társadalmi kollektívumhoz, a „természetes”, „normális” világba, hogy az „értelmes” közlés révén gazdagítson bennünket azzal a tenger fenekén talált kincssel, aminek hiányától szenvedünk a felszínen. Az az alkotás, amely nem él a közlés lehetőségeivel, bármennyire is a művész ösztönei vezetik, csak az alkotó személyiségének határáig tekinthető művészetnek. Az ilyen művészetre pedig maga C. G. Jung, a kitűnő mélypszichológus olvassa rá az ítéletet: „Das Persönliche ist eine Beschränkung, ja sogar ein Laster der Kunst. Kunst, die nur oder vorwiegend persönlich ist, verdient es, als Neurose behandelt zu werden.”

Ezután pedig vegyük elő a verset, amelyen ma irodalomra akarnak nevelni gyerekeket. (Weöres Sándor: Elysium, 75. o.)

Hangcsoportok:

Ange amban ulanojje,
balanga janegol,
mohitule e mánte
u kuaháj imanan... stb.

A tanárt — beszámolója szerint — bántotta, hogy a tanulás „jól ment”, növekvő szorongással éreztem — írja —, hogy e zavartalansággal párhuzamosan a problémátlán beilleszkedés kezdi megülni az osztályt, a tanárt egyaránt. Ekkor olvasta föl a gyerekeknek a főnti rejtvényeket, hogy fejtsék meg őket. Mi volt a gyerekek véleménye a halandzsaversről? Ime: „Komoly, kinyomtatott költő létére azzal foglalkozik, hogy becsapja olvasóit!” „Rosszul sikerült kitolás!” „A költő elmebeteg, bolond”. Ez az ellenállásuk azonban elmúlt, „a gyermekek megszerették a verset, rajta keresztül rájöttek a költészet ízére”, s hamarosan kisütötték, hogy Arany János („a nyelvűvész, a ritmusok mágusa” — írja R. Z. —, aki viszont, s éppen ezt ne feledjük „történelmi, kulturális feladatokat végzett el”), tulajdonképen szintén halandzsát ír (Családi kör). „Hogy a felnőttek is halandzsáznak? Ez már Kosztolányiról is kiderült, sőt valami ehhez hasonló Aranyról is. A következő alkalomra már többen saját maguk írtak halandzsát”. Írtak persze mást is. Olvassunk el egy ilyen R. Z. lombikjában készült gyerek-verset:

„Félelemmel járok,
S átlépek egy kis árkot,
Félelmemben nem látok s nem járok,
Visszalépelem az árkot.”

Művészet-e — kérdezik —, amit a gyerekek csinálnak? Ha elegendő hozzá az ösztönösség kritériuma, akkor az; de akkor is felelőtlen merénylet őket behajszolni az ilyen vers megírásával természetszerűen együttjáró öntudatlan feszültségbe, mely a maga egyensúlyozására igen könnyen támaszt — (s nemcsak „gyerekköltőnél”) neurotikus és morális zavarokat az öntudatban, illetve éntudatban. A nevelő voltaképeni feladata az lenne, hogy ezt az öntudatot, az ép személyiség biztosítékát erősítse, vagyis a társadalomra, a társadalomban való elhelyezkedésre neveljen, s az amúgy is hevesen feltörő ösztönigényekkel szemben kiépülő védőfalak alapkövét lerakja. Ehhez hívja segítségül a művészetet, ne pedig ahhoz, hogy a neurozisz megszületésénél bábáskodjék. Arany János

„Családi kör”-e nemcsak arra jó, hogy Weöres Sándor költői irányzatát igazoljuk vele félrevezethető gyerekek előtt, hanem a humánus fölszítására is. A művészet mindig támogatni tudja a nevelést, ha annak az a célja, hogy a gyerekek, vagyis a jövő társadalma számára fölhasználja az igazi esztétikum morális erejét. — Reméljük, hogy a kérdésnek ezt a vonatkozását képzett pedagógusok fogják tisztázni hozzászólásaikkal.

Mi itt arra törekedtünk, hogy kellő megvilágításba helyezzük számos szellemi betegségeink egyik sokatmondó tünetét. A ragálynak, melyet a régóta hiányos kritikai gondolkodás hibájából szabadon csiráztatott ki az irodalom, ma már ott kell útját állni, ahol legmesszebbre terjeszti mérgező lehelletét. Ez a feladat nehéz, mert mindenfelé körmönfont paradoxonok alakítják mai életünket, s bonyolult ütvésztkön át lehet csak elébevágni a veszélynek. Az ösztönösség dogmáját hirdető művészet elsöpörte a fejletlen esztétikai ellenállást, s ma már nincsenek köztudatban azok a fölismerések, amelyekhez folyamodva könnyűszerrel meg lehet magyarázni azokat az esztétikainak, s morálisnak is nevezhető veszteségeket, amelyeket a társadalom fog ezért a válságért megfizetni, s fizet meg már most is. Egy átálmódott forradalom homályos illúziójába menekül a kor, s kedvez a romantikának, ami művészek és közönség figyelmét a valóságos, konkrét, aktuális társadalomtól, mai életünk közös problémáitól egy közös, de ösztöneink mélyén meghúzódó mult felé fordítja s fölmenti a morális helytállás éberségének humánus követelménye alól. Mire eljön az a művészet, mely az értelem és az erkölcs javára jelenné tudja váltani az ősi közösség „kollektív öntudatlanban” rejlő primitív, elemi erőit, valóban öntudatlan, anarchikus csőcselékkel fogja szemközt találni magát. A művészet századokon át segítségére volt az iskolának, most ő szorul az iskola segítségére, arra, hogy egy álforradalom népszerűsége ellen nyújtson védelmet a szellemnek, a forradalomba kényszerített humanizmus harcos eszközeivel.

Rozgonyi Iván

AMERIKAI KRÓNIKA

Négy amerikai egyházmegye: Albany, Buffalo, Cleveland és Galveston ünnepli ebben az esztendőben alapításának századik évfordulóját.

A katolicizmus a fenti egyházmegyékben természetesen sokkal régibb multra tekint vissza, mint az a száz esztendő, melyet az évforduló jelez. Szent Isaac Jogues és Szent John de Lalande például pontosan kétszáz esztendővel az „Albany”-i egyházmegye alapítása előtt szenvedett mártírhált. 1632 és 1790 között ez az egyházmegye a Rouen-i, majd a Quebec-i püspök fennhatósága alá tartozott. 1790 után egészen az önálló Albany-i egyházmegye felállításáig e terület a Baltimore-i püspök alá tartozott. A jelenleg kormányzó Edmund F. Gibbons püspök közel 20 esztendős megfeszített munkáját dicséri az az óriási fejlődés, melyen az egyházmegye ebben az időben keresztülment.

A legutolsó rendelkezésre álló adatok szerint az Albany-i egyházmegyének 258.295 hívője volt, kiket 183 egyházközségben és 68 misszióban 472 pap szolgált. Az egyházmegye katolikus tanintézeteit közel 50.000 növendék látogatja.

A „Buffalo”-i egyházmegye területén az első misét 1678-ban mondotta Hennepin franciskánus atya. Az amerikai forradalom után e missziós terület újra fejlődésnek indult, s 1848-tól kezdve püspökei mindig szoros kapcsolatban állottak a munkássággal, mivel Buffalo városa, a püspöki székhely már a század eleje óta igen fontos belvizi kikötő volt. Így Quigley püspök 1899-ben az akkori kikötői munkás-strike elsimítása körül országos hírnévre tett szert.

A „Buffalo”-i egyházmegyének 629.267 hívője, 777 papja, 237 egyházközsége és 36 missziója van. Katolikus iskoláit közel 98.000 növendék látogatja.

A „clevelandi” egyházmegye területén szintén már 100 esztendővel az egyházmegye megalapítása előtt is folyt missziós tevékenység. Előbb jezsuiták, majd dominikánusok és redemptoristák tevékenykedtek itt s küzdöttek a pogányság, majd a vallási türelmetlenség ellen. Az egyházmegye püspökei: Amadeus Rappe, Richard Gilmour, Ignatius Horstman, John Farelly, Joseph Schremps és Edward Hoban következetesen harcoltak a vallás és a szociális igazságosság elveiért. Gilmour püspök biztosította például a fegyintézetek lakóinak vallásgyakorlását és harcolt a faji igazságtalanság ellen. Schremps püspök 24 éves uralkodása alatt rendkívül sokat tett az európai bevándorlók és köztük a nagyszámú clevelandi magyarság érdekében. Az egyházmegye 443.976 hívőjét 707 pap szolgálja, 189 egyházközségben és 1 misszióban; katolikus iskoláit 64.000 tanuló látogatja.

Texas állam területén az első egyházmegye a „galvestoni” volt, noha az első hittérítők már 300 évvel ezelőtt működtek ott. Az indiánok között már 1769-ben 15.000 katolikus híve volt az Egyháznak, azonban előbb a spanyol gyarmati kormányzat, majd az önálló texasi állam korlátozta a katolicizmus terjedését. John Odin (1847—1862), Claude Dubuis (1862—1881), Nicholas Gallagher (1881—1918) és Christopher Byrne (1918—) püspökök alatt az egyházmegye állandóan fejlődött, úgyhogy ma 246.054 hívője van, kiknek 120 egyházközségben és 79 misszióban 260 lelképásztor áll rendelkezésre. A katolikus tanintézetek tanulóinak száma megközelítően 32.000.

*

Az argentin nép többsége, legalább névleg katolikus. Formális nevelésüket azonban 1884 óta a vallástól majdnem teljesen elszigetelten nyerik. Az állami iskolák, melyek valóságos monopóliumot élveznek, hivatalosan semlegesek e tekintetben. Tekintettel arra, hogy a katolikusok nagy része Argentínában az állami iskolákat látogatja, a katolikus Egyház kezdettől fogva ellenezte ezt az úgynevezett semleges iskola-rendszert, azonban nem sok hatással. Az 1943. évi forradalomig nem sok változás történt ezen a téren. Ebben az esztendőben azonban a forradalmi kormány elrendelte a vallásoktatás bevezetését az állami iskolákban. 1947 elején a Perón-kormány e rendeletet a törvények közé iktatta. A katolikus közvélemény azonban jelentős mértékben megosztott e törvény mögött rejlő esetleges szándékok tekintetében. Sokan attól félnek, hogy a kormány ezt csupán mint csalétket használja a katolikus tömegek támogatásának elnyerésére. Caggiano bíboros egy alkalommal rámutatott arra, hogy a vallásoktatásra vonatkozó törvényt lehet támogatni anélkül, hogy ezzel különösképpen elköteleznék magukat a hívek a Perón-kormány mellett. A gyanakvás azonban nem egészen indokolatlan, mert a törvény kimondja, hogy a hitoktatókat a kormány nevezi ki az Egyház által e célra felhatalmazással felruházott személyek közül. A szélső nacionalista elemek az Egyháznak juttatott hatáskört élesen elítélték, s így alaposan gyanítani lehet, hogy vannak olyan elemek, melyek a vallásoktatást az állam kizárólagos hatáskörébe utalnák. E felfogás szerint a vallás csupán egyike volna az állam érdekeit szolgáló eszközöknek. Az állam által irányított vallásoktatás veszedelmet jelent mind a vallásra, mind pedig az államra nézve — írja az egyik argentin katolikus lap. Az argentin katolikusok világosan leszögezik, hogy a fenti törvénnyel nem tekintik a katolikus nevelés kérdését megoldottnak. Az argentinai katolicizmus arra törekszik, hogy megvalósulhasson a nevelés szabadsága, melynek keretében önálló katolikus iskolákat létesíthet és ezek az iskolák részesednek megfelelő arányban köztámogatásban.

*

Harold C. Gardiner S. J., az „America” című katolikus folyóirat irodalmi szerkesztője érdekes cikkben számol be az amerikai katolikus könyvkiadás időszzerű kérdéseiről. Gardiner atya kérdőívet küldött ki kb. 600 katolikus könyvkereskedésnek, s cikkének anyagát e kérdőívekre beérkezett válaszok képezik.